

اصول فقه

را آسان بیاموزیم

همراه با بیان آیات، روایات و مواد قانونی
(با سوالات چهارگزینه‌ای و تمرینی)
مطابق با دروس کارشناسی و کارشناسی ارشد حقوق

تألیف:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر سید محمد مرتضوی لنگرودی
عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی اصفهان - واحد میمه
مدرس حوزه‌ی علمیه‌ی قم و استاد دانشگاه

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور : مرتضوی لنگرودی، سید محمد، ۱۳۲۳-
اصول فقه را آسان بیاموزیم همراه با بیان آیات، روایات، و مواد قانونی
(با سؤالات چهارگزینه‌ای و تمرینی مطابق با دروس کارشناسی و
کارشناسی ارشد حقوق)
مشخصات نشر : تهران: راه نوین، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری : ۳۱۶ ص.، ۲۹×۲۲ سم.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۳۹۹-۰۱۶-۶
وضعیت فهرست‌نویسی : فبیای مختصر
یادداشت : فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nia.ir> قابل
دسترسی است
شماره کتابشناسی ملی : ۳۸۱۹۰۵۸

انتشارات راه نوین

اصول فقه را آسان بیاموزیم

همراه با بیان آیات، روایات و مواد قانونی
(با سؤالات چهارگزینه‌ای و تمرینی)
مطابق با دروس کارشناسی و کارشناسی ارشد حقوق
تألیف:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر سید محمد مرتضوی لنگرودی

چاپ و صحافی: راه نوین

چاپ یکم ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۹۹-۰۱۶-۶

قیمت: ۱۸۰/۰۰۰ ریال

فرایند تولید کلی و جزئی به هر صورت بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.
کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، میدان انقلاب اسلامی، ابتدای خیابان کارگر جنوبی کوچه رشتچی

شماره ۳۸، طبقه ۳، واحد ۵

تلفن: ۶۶۵۴۴۱۱۵-۶ ۶۶۹۱۳۸۲۳-۶ ۶۶۹۱۳۹۸۸-۶

دییاجه ۱

مقدمه

مقام اوّل: سبب طرح کتب فقهی در حقوق	۳
جهت اوّل: اشکالات حقوق دانان به ارتباط بین فقه و حقوق	۳
جهت دوّم: علت اصلی از طرح مسائل فقه در حقوق	۳
مقام دوّم: مقدمات شناخت دین و عقیده	۵
جهت اوّل: علم کلام	۵
جهت دوّم: علم اخلاق	۵
جهت سوّم: علم فقه یا قانون	۵
مقام سوّم: علوم پیش نیاز علم فقه	۵
جهت اوّل: علوم پیش نیاز عمومی	۵
جهت دوّم: علوم پیش نیاز اصلی	۵
مقام چهارم: پیش گفتاری از علم اصول فقه	۵
جهت اوّل: علت فراگیری علم اصول فقه	۶
مشروعیت اجتهاد	۷
جهت دوّم: فایده علم اصول فقه	۷
جهت سوّم: تعریف علم اصول فقه	۷
جهت چهارم: موضوع علم اصول فقه	۸
جهت پنجم: تاریخچه علم اصول	۹
اولین زمانی که اصول مورد استفاده قرار گرفت	۹
اولین کتاب اصولی	۹
تألیفات اصولیین شیعه	۹
جهت ششم: تقسیمات علم اصول فقه	۱۱

مباحث الفاظ

اوّل: مباحث حکم	۱۴
جهت اوّل: معنا و مراحل حکم	۱۵
جهت دوّم: تقسیمات احکام	۱۶
احکام تکلیفی و وضعی	۱۶
احکام ظاهری و واقعی	۱۸
احکام اوّلی و ثانوی	۱۹
احکام شرعی و عقلی	۲۰
احکام ارشادی و مولوی	۲۰
احکام تأسیسی و امضایی	۲۱
احکام عبادی و معاملی	۲۲
احکام خصوصی و عمومی (حکومتی)	۲۲
دوّم: مباحث وضع	۲۸
جهت اوّل: معنای وضع	۲۹
جهت دوّم: حقیقت وضع	۲۹

۳۰	جهت سوم: تقسیمات وضع
۳۴	سوم: مباحث دلالت لفظی
۳۴	جهت اول: تقسیمات دلالت لفظی
۳۵	جهت دوم: ملحقات دلالت
۳۵	اقسام دلالت به اعتبار علت و معلول
۳۵	نسبت‌های بین دلالت دو کلام
۳۸	چهارم: مباحث حقیقت و مجاز
۳۸	جهت اول: اقسام استعمال الفاظ
۳۹	جهت دوم: شرایط مجاز
۴۰	جهت سوم: نشانه‌های حقیقت
۴۱	تصریح واضع
۴۱	تبادر
۴۱	صحت حمل عدم صحت سلب
۴۲	اطراد
۴۲	جهت چهارم: اقسام حقیقت
۴۳	جهت پنجم: اقسام مجاز
۴۷	پنجم: مباحث عرف
۴۷	جهت اول: عرف عام
۴۷	جهت دوم: عرف خاص (شرع)
۴۹	ششم: مباحث حقیقت شرعی و متشرعه
۴۹	جهت اول: موضوعات احکام
۴۹	جهت دوم: حقیقت شرعی
۵۰	جهت سوم: حقیقت متشرعه
۵۰	جهت چهارم: حقیقت قانونیه
۵۰	جهت پنجم: وضع حقایق شرعی
۵۱	جهت ششم: ثمره بحث
۵۳	هفتم: مباحث اصول لفظی
۵۳	جهت اول: اقسام شك در معنی
۵۳	جهت دوم: انواع اصول لفظیه
۵۴	أصالة الحقيقة
۵۴	أصالة العموم
۵۴	أصالة الاطلاق
۵۵	أصالة عدم التقدير
۵۶	أصالة عدم النقل
۵۶	أصالة عدم الاشتراك
۵۶	أصالة الظهور
۵۷	جهت سوم: دلیل بر حجیت اصول لفظیه
۶۰	هشتم: مباحث ترادف و اشتراك
۶۰	جهت اول: ترادف

جهت دوم: اشتراك	۶۰
جهت سوم: امكان وقوع الفاظ مشترك	۶۱
جهت چهارم: مبدأ پیدایش الفاظ مشترك	۶۱
جهت پنجم: استعمال مشترك در بیش از يك معنى	۶۲
نهم: صحيح و اعم	۶۶
جهت اول: تقرير محل بحث	۶۶
جهت دوم: مراد از صحيح و فاسد	۶۶
جهت سوم: صحيح و اعم و حقیقت شرعیه	۶۶
جهت چهارم: ثمره بحث	۶۷
جهت پنجم: صحيح و اعم در عبادات	۶۷
جهت ششم: صحيح و اعم در معاملات	۶۸
دهم: مباحث مشتق	۷۰
جهت اول: تعریف واژگان بحث	۷۰
مشتق	۷۱
جهت دوم: نسبت مشتق در علم صرف و اصول	۷۲
جهت سوم: انواع تنس به مبادی	۷۲
جهت چهارم: حالات مشتق	۷۲
جهت پنجم: ثمره بحث	۷۳
یازدهم: عام و خاص	۷۸
جهت اول: تعریف واژگان بحث	۷۸
جهت دوم: الفاظ عام	۸۱
جهت سوم: اقسام عام	۸۳
جهت چهارم: اقسام مخصص	۸۴
جهت پنجم: حجیت عام در افراد باقی مانده	۸۷
جهت ششم: نوع دلالت عام مخصص	۸۷
جهت هفتم: سرایت اجمال مخصص به عام	۸۸
جهت هشتم: زمان جواز عمل به عام	۹۰
جهت نهم: واقع شدن مخصص بعد از چند جمله	۹۱
دوازدهم: اوامر	۹۵
جهت اول: ماده امر	۹۵
جهت دوم: هیئت امر	۹۷
جهت سوم: احکام تکلیفی	۱۰۱
جهت چهارم: تقسیمات واجب	۱۰۱
تقسیم اولیه	۱۰۲
تقسیمات ثانویه	۱۰۲
عینی و کفایی	۱۰۲
تعیینی و تخییری	۱۰۳
تعبدی و توصلی	۱۰۴
مطلق و مشروط	۱۰۴

۱۰۶	معلق و منجز
۱۰۷	نفسی و غیر
۱۰۹	اصلی و تبعی
۱۰۹	موسع و مضیق
۱۱۱	جهت پنجم: اقتضاء امر به شیء
۱۱۲	جهت ششم: وجوب بعد از نسخ
۱۱۳	جهت هفتم: امر به امر
۱۱۳	جهت هشتم: امر بعد از امر
۱۱۸	سیزدهم: نواهی
۱۱۸	جهت اول: ماده نهی
۱۱۸	جهت دوم: صیغه نهی
۱۱۸	جهت سوم: الفاظ نهی
۱۲۲	جهت چهارم: دلالت نهی بر فساد
۱۲۳	جهت پنجم: صیغه نهی و تکرار عمل
۱۲۳	جهت ششم: صیغه نهی و فور و تراخی
۱۲۳	جهت هفتم: تقسیمات نهی
۱۲۳	نهی ابتدایی و بعد از امر
۱۲۴	نهی عقلی (ذاتی) و شرعی (تشریعی)
۱۲۴	نهی حقیقی و صوری (عرضی)
۱۲۵	نهی واقعی و ظاهری
۱۲۵	نهی نفسی و غیر
۱۲۵	نهی اصلی و تبعی
۱۲۶	نهی اولی و ثانوی
۱۲۶	نهی تأسیسی و امضایی
۱۲۶	نهی مولوی و ارشادی
۱۲۷	نهی تحریمی و تنزیهی
۱۲۸	نهی کفایی و عینی (اتحالی)
۱۲۸	نهی تخییری و تعیینی
۱۲۹	نهی مطلق و مقید
۱۲۹	نهی خصوصی و عمومی
۱۳۰	نهی وضعی و تکلیفی
۱۳۰	نهی عبادی و معاملی
۱۳۱	جهت هشتم: اجتماع امر و نهی
۱۳۳	جهت نهم: شباهت‌ها و فرق‌های امر و نهی
۱۳۶	چهاردهم: منطوق و مفهوم
۱۳۶	جهت اول: معنای منطوق و مفهوم
۱۳۷	جهت دوم: اقسام منطوق
۱۳۷	منطوق صریح
۱۳۸	منطوق غیر صریح

۱۴۰	جهت سوّم: اقسام مفهوم
۱۴۰	مفهوم موافق
۱۴۰	نوع اوّل: قیاس اولویت
۱۴۱	نوع دوّم: قیاس ساده یا تمثیل منطقی (مستنبط العلة)
۱۴۱	مفهوم مخالف
۱۴۲	مفهوم شرط
۱۴۵	مفهوم وصف
۱۴۸	مفهوم غایت
۱۵۱	مفهوم حصر
۱۵۳	مفهوم عدد
۱۵۵	مفهوم لقب
۱۵۸	پانزدهم: مطلق و مقید
۱۵۸	جهت اوّل: تعریف مطلق و مقید
۱۶۰	جهت دوّم: الفاظ مطلق
۱۶۱	جهت سوّم: مقدمات حکمت
۱۶۳	جهت چهارم: فرق عام و مطلق
۱۶۵	شانزدهم: مجمل و مبین
۱۶۵	جهت اوّل: مجمل
۱۶۵	جهت دوّم: مبین
۱۶۷	جهت سوّم: محکم، مشابه و مقول

حجیت و اصول عملیه

۱۷۵	اوّل: مبحث ادله استنباط احکام
۱۷۵	جهت اوّل: کتاب یا قرآن
۱۷۵	خصوصیات قرآن از قرآن
۱۷۶	محتوای قرآن
۱۷۶	فهم قرآن
۱۷۷	حجیت قرآن
۱۷۷	سوره‌های مدنی و مکی
۱۷۸	جهت دوّم: سنت یا روایات
۱۷۸	تاریخچه تدوین سنت
۱۷۸	تعریف سنت
۱۷۹	تفاوت سنت از دید عامه و شیعه
۱۷۹	حجیت سنت
۱۷۹	نقش سنت
۱۸۰	اقسام سنت
۱۸۰	اقسام تقریر
۱۸۰	شرایط تقریر معصوم علیه السلام
۱۸۰	مقدار دلالت تقریر معصوم علیه السلام
۱۸۰	مقدار دلالت فعل معصوم علیه السلام

۱۸۱	اقسام خبر
۱۸۱	اقسام خبر متواتر
۱۸۱	ادله حجیت خبر غیر متواتر (واحد)
۱۸۵	شرایط راویان خبر
۱۸۵	تقسیمات خبر غیر متواتر (واحد)
۱۷۶	جهت سؤم: اجماع
۱۸۶	تعریف اجماع
۱۸۷	روش های کشف قول معصوم ۷
۱۸۹	زمان حدوث اجماع
۱۸۹	ادله حجیت اجماع
۱۹۱	تقسیمات اجماع
۱۹۲	دلایل لیبی
۱۹۲	جهت چهارم: قیاس
۱۹۲	اقسام استدلال در مطلق
۱۹۳	تعریف قیاس
۱۹۳	عناصر (ارکان) قیاس
۱۹۴	شرایط قیاس
۱۹۴	تقسیمات قیاس
۱۹۵	اقسام تعیین علت (تفقیح مناط)
۱۹۶	جهت پنجم: عقل
۱۹۶	تاریخچه و کاربرد دلیل عقل
۱۹۷	تعریف دلیل عقلی
۱۹۷	اقسام دلیل عقلی
۱۹۸	مدرکات عقل
۱۹۸	دلیل و نوع حجیت دلیل عقل
۱۹۹	تلازم بین حکم عقل و شرع
۲۰۰	مقایسه دلیل عقلی با بناء عقلا و عرف و عادت
۲۰۷	دوم: مبحث مقدمه واجب
۲۰۷	جهت اول: تعریف مقدمه و ذی المقدمه
۲۰۷	جهت دوم: تقسیمات مقدمه
۲۱۱	جهت سؤم: مقدمه واجب
۲۱۱	مقدمه مورد بحث
۲۱۱	آیا مقدمه واجب واجب است؟
۲۱۲	ثمره بحث
۲۱۲	جهت چهارم: شرایط عامه تکلیف
۲۱۲	جهت پنجم: إذن در شیء و لوازم آن
۲۱۲	تعریف إذن و مقایسه آن با رضا، اجازه، وکالت و حق انتفاع
۲۱۴	اقسام إذن
۲۱۴	تعریف لازم

۲۱۵	اقسام لازم
۲۱۵	فرق مقدمه و لوازم إذن
۲۱۵	حکم مسأله
۲۲۰	سوم: مبحث قواعد متفرقه
۲۲۰	قاعده اول: استصلاح
۲۲۲	قاعده دوم: استحسان
۲۲۴	قاعده سوم: سد ذرایع
۲۲۴	قاعده چهارم: عرف و عادت
۲۳۵	چهارم: مبحث أمارات
۲۳۵	جهت اول: مقایسه دلیل، أماره و اصل عملی
۲۳۵	تعریف دلیل
۲۳۵	تعریف أماره و انواع آن
۲۳۶	تعریف اصل عملی و اقسام آن
۲۳۶	فرق های أمارات و اصول عملی
۲۳۶	جهت دوم: مثبتات احکام
۲۳۷	جهت سوم: شهرت
۲۴۴	پنجم: مبحث اصول عملیه
۲۴۴	جهت اول: آگاهی های انسان
۲۴۵	ارزش آگاهی های انسان
۲۴۵	جهت دوم: شبهه و تقسیمات آن
۲۴۵	شبهه و اقسام آن
۲۴۶	جهت سوم: اصل و اقسام آن
۲۴۷	تعریف اصل
۲۴۷	اقسام اصل
۲۴۷	اول: اصل لفظی
۲۴۷	دوم: اصل غیر لفظی
۲۴۷	نوع اول: اصول محرزه (تنزیلی)
۲۴۸	نوع دوم: اصول عملیه (غیر تنزیلی)
۲۴۹	علت انحصار اصول اربعه عملیه (فرمول اصول عملیه)
۲۴۹	جهت چهارم: برائت
۲۴۹	تعریف اصل برائت
۲۵۰	دلایل حجیت اصل برائت
۲۵۳	مجرای اصل برائت
۲۵۳	خصوصیات اجرای اصل برائت
۲۵۳	اصل برائت و اصول محرزه
۲۵۴	اصل برائت و قواعد حقوقی
۲۵۴	جهت پنجم: تخییر
۲۵۴	تعریف اصل تخییر
۲۵۵	مجرای اصل تخییر

۲۵۵	اقوال در اجرای اصل تخخیر
۲۵۵	تخخیر ابتدایی یا استمراری
۲۵۶	جهت ششم: احتیاط و اشتغال
۲۵۶	تعریف اصل احتیاط یا اشتغال
۲۵۶	مجرای اصل احتیاط
۲۵۷	اقسام شك در مكلف به
۲۵۷	جهت هفتم: استصحاب
۲۵۷	تعریف استصحاب
۲۵۸	اركان و مقومات استصحاب
۲۵۸	قاعده یقین و شك ساری
۲۵۸	استصحاب قهقری
۲۵۹	ادله اعتبار استصحاب
۲۶۰	استصحاب کلی
۲۶۲	استصحاب در حقوق ایران
۲۷۵	ششم: تعارض ادله
۲۷۵	جهت اول: تعریف تعارض
۲۷۵	جهت دوم: اقسام تعارض
۲۷۵	جهت سوم: تعارض مستقر
۲۷۵	جهت چهارم: تعارض غیرمستقر
۲۸۲	جهت پنجم: تعارض ادله با اصول عملیه
۲۸۵	جهت ششم: مصادیق تعارض در قوانین موضوعه
	خاتمه: اجتهاد و تقلید
۲۹۶	مقام اول: اجتهاد
۲۹۶	جهت اول: معنای اجتهاد
۲۹۶	جهت دوم: تاریخچه اجتهاد
۲۹۶	جهت سوم: مشروعیت اجتهاد
۲۹۷	جهت چهارم: مقدمات اجتهاد
۲۹۷	جهت پنجم: اقسام اجتهاد
۲۹۸	جهت ششم: تخطئه و تصویب
۲۹۸	جهت هفتم: مجتهد و عمل به فتوی خود
۲۹۸	جهت هشتم: توقف از سوی مجتهد
۲۹۹	مقاوم دوم: تقلید
۲۹۹	جهت اول: معنای تقلید
۲۹۹	جهت دوم: تاریخچه تقلید
۳۰۰	جهت سوم: دلیل اعتبار تقلید
۳۰۱	جهت چهارم: قلمرو تقلید
۳۰۱	جهت پنجم: تقلید اعلم
۳۰۱	جهت ششم: تقلید میت
۳۰۲	فهرست منابع و مآخذ

دیباچه

اللهم انتفعنا بالعلم وزينا بالحلم وكرمنا بالتقوى

همانطور که در دعا اشاره شد از خدا می‌خواهیم از علمی که می‌آموزیم استفاده ببریم و به ما نفع برساند.

نفع علم برای ما چیست؟

فایده علم آموختن در معرفت ما نسبت به خالق هستی و آفرینش مشخص می‌شود اگر هدف ما آموختن علم برای رسیدن به اهداف آفرینش و شگفتی‌های خلقت و در نتیجه شناخت و معرفت بیشتر به خالق و آفریننده این شگفتی‌ها باشد ما از آن علم نفع برده‌ایم و آن علم برای ما نافع بوده که مشمول دعا، و همچنین روایاتی که در باب فضیلت کسب علم از معصومین (علیهم‌السلام) آمده است می‌شویم؛ مثلاً پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) می‌فرماید:

۱- «من كان في طلب العلم كانت الجنة في طلبه»

هر کس در پی آموختن دانش باشد بهشت در پی او است. (میزان الحکمه، ج. ۱۳۷۸۴)

۲- «طالب العلم محفوف بعناية الله»

جوینده دانش در پناه عنایت خدا است. (عوالی‌الثانی، ۱/ ۲۹۲)

۳- «من انتقل ليتعلم علماً، غُفِرَ له قبل أن يخطو»

آن که در پی آموختن دانش به راه افتد پیش از آن که گام بردارد آمرزیده می‌شود. (الجامع‌الصغیر، ۲/ ۵۸۲)

و یا در روایتی مولی‌المومنین امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) می‌فرمایند:

«لطالب العلم عز الدنيا وقوز الآخرة»

برای جوینده دانش عزت دنیا و رستگاری آخرت است. (غررالحکم، ج. ۷۳۴۹)

یا امام باقر (علیه‌السلام) می‌فرمایند:

«إن جميع دواب الارض تُثَقِّلُ على طالب العلم حتى الحيتان في البحر»

همه جنبندگان زمین حتی ماهیان دریا بر جوینده دانش درود می‌فرستند. (بصائر الدرجات، ۴/ ۲۴)

و همچنین امام صادق (علیه‌السلام) می‌فرمایند:

«إن الملائكة لتضع أجنحتها لطالب العلم»

ملائکه و فرشتگان بال‌هایشان را برای جوینده علم می‌گسترانند. (نواب‌الاعمال، ۱۳۱)

می‌بینیم این فوائد و خواصی که برای طالب علم بیان شده شامل طالب هر علمی نیست؛ بلکه منظور شناخت و علم به آفریدگار هستی و یا علومی که به نحوی ما را در این راه پیش ببرد می‌باشد پس هدف ما برای کسب علم باید مقدس یعنی شناخت پروردگار و معرفت به او باشد نه اهداف اقتصادی و شخصیتی و امثال ذلك. البته این نکته قابل ذکر است که اگر بعد از آموختن علمی از آن استفاده مادی هم شد اشکالی ندارد بلکه حرف ما این است که هدف از آموختن علم کسب درآمد و مقام نباشد که اگر این چنین شد تالی فاسدهایی دارد که جای عنوان کردن آن نیست بلکه هدف اگر مقدس باشد و در کنار آن هم درآمد و مقامی کسب شود اشکال نداشته و اگر این چنین شد گرفتن آن پست و مقام خدمت می‌شود نه کسب و کار. مثلاً وکلاء، قضات و یا دکترها اگر هدفشان پول و حفظ مقام باشد؛ وکالت غیر حق، قضاوت غیر واقع و توجه نکردن به بیماری که امکانات مادی ندارد یا عمل‌های غیر واقعی در جامعه تحقق پیدا می‌کند ولی اگر هدف مقدس و خدایی بود دیگر به غیر از حکم خدا و عرف جامعه کاری انجام نمی‌گیرد.

امید که بتوانیم این چنین باشیم و کسب علم ما مشمول دعا و روایات بگردد.

قم المقدسه / ۱۳ رجب المرجب / ۱۴۳۶ سید محمد مرتضوی لنگرودی